

Οι ηχογραφήσεις της Μανδολινάτας του υπερωκεάνιου «Βασιλεύς Αλέξανδρος» το 1923 στη Νέα Υόρκη

Γράφει ο Μένιος Καλυβιώτης

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα άρχισε η μετανάστευση ελλήνων στην Αμερική για αναζήτηση καλύτερης τύχης. Μέχρι το 1925 πάνω από ένα εκατομμύριο κατοίκων της Ελλάδας, αλλά και ελληνικής καταγωγής κατοίκων της τότε Οθωμανικής αυτοκρατορίας, μετανάστευσαν κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όλοι αυτοί, αλλά και το σύνολο του μεταναστευτικού κύματος, μετακινήθηκε χρησιμοποιώντας αποκλειστικά τα μεγάλα υπερωκεάνια πλοία της εποχής. Αυτός ο τρόπος μετακίνησης των μεταναστών ήταν αποκλειστικός μέχρι τη δεκαετία του 1970, οπότε κυριαρχεί οριστικά πλέον η αεροπορική συγκοινωνία. Κάποια στοιχεία, για τα «θαυμαστά» στην εποχή τους υπερωκεάνια, παραθέτει σε άρθρο του, στην εφημερίδα «Καθημερινή», ο Αναστάσιος Ι. Τζαμτζής, πλοίαρχος Εμπορικού Ναυτικού:

«Μέχρι το 1907 το ελληνικό μεταναστευτικό κύμα προς την Αμερική το διακινούσαν ξένες ατμοπλοϊκές εταιρείες. Κυρίως, η Αυστριακή εταιρεία «Austro Americana», η γερμανική «Hamburg American Line» και τα υπερωκεάνια του Βόρειου Ατλαντικού. Οι δύο πρώτες ελληνικές εταιρείες «Μωραΐτης» (1907-1908) και «Υπερωκεάνιος Ελληνική Ατμοπλοία» (1910-1912) που προσπάθησαν να δημιουργήσουν ελληνική υπερατλαντική γραμμή απέτυχαν και οδηγήθηκαν σε χρεοκοπία. Η «Εθνική Ατμοπλοία της Ελλάδος» των αδελφών Εμπεϊρίκου όμως, κυριάρχησε στο χώρο των υπερωκεανίων για 30 ολόκληρα χρόνια (1908-1937). Άρχισε τις εργασίες της με την παραλαβή το 1909, από τα αγγλικά ναυπηγεία του υπερωκεάνιου «Πατρίς». Στη συνέχεια ακολούθησαν το «Μακεδονία», το «Ιωάννινω», το «Θεσσαλονίκη», το «Βασιλεύς Κωνσταντίνος» (μετέπειτα «Μεγάλη Ελλάς» και «Βύρων») που μπορούσε να μεταφέρει 1800 μετανάστες, το «Βασιλεύς Αλέξανδρος», το «Κωνσταντινούπολις» και ο «Μορέας».

Η «Εθνική» συχνά αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει επιτάξεις και φθορές πλοίων, από πολεμικές αντιξοότητες

(Βαλκανικοί πόλεμοι, Α' παγκόσμιος πόλεμος) αλλά και από εχθρότητα αντίπαλων πολιτικών μερίδων που εναλλάσσονταν τότε στη διακυβέρνηση της χώρας. Στη συνέχεια η «Εθνική» ίδρυσε την αγγλική εταιρεία «Byron Steamship Company» που διαλύθηκε το 1928, υπέγραψε μια ατυχή σύμβαση το 1932 με το κράτος και τελικά το 1937 διαλύθηκε.

Μεταξύ αυτών των πλοίων, ήταν όπως είδαμε και το «Βασιλεύς Αλέξανδρος».

Ας δούμε το ιστορικό του τελευταίου. Ήταν 16.960 τόνων και κατασκευάστηκε στην Γερμανία το 1908, για λογαριασμό της εταιρείας Hamburg American Line. Το πρώτο του όνομα ήταν «Cleveland». Το 1919 μετονομάστηκε σε «Mobile». Το 1920 πουλήθηκε στην εταιρεία «Byron Steamship Company» και μετονομάστηκε σε «King Alexander». Η ονομασία «Βασιλεύς Αλέξανδρος» χρησιμοποιούνταν από τους πράκτορες της εταιρείας στον Πειραιά. Χρησιμοποιήθηκε σαν πλοίο μεταφοράς μεταναστών. Το 1923 πουλήθηκε στην United American Line, μετονομάστηκε πάλι σε «Cleveland» και δρομολογήθηκε στην γραμμή Αμβούργο-Νέα Υόρκη. Το 1931 σταμάτησε να ταξιδεύει και το 1934 διαλύθηκε στο Αμβούργο.

Τα μεγάλα πλοία προσλάμβαναν στο πλήρωμά τους μετανάστες από άλλων και μουσικούς ή και μουσικά σύνολα, σαν μέλη του πληρώματος. Αυτό γινόταν για την διασκέδαση των επιβατών της διακεκριμένης θέσης και ίσως της πρώτης. Για τους υπόλοιπους της δεύτερης και τρίτης θέσης, που ήταν και ο μεγαλύτερος όγκος των επιβατών, δεν υπήρχε τέτοιο θέμα. Σύμφωνα με μαρτυρίες μεταναστών της εποχής, οι συνθήκες μεταφοράς αυτών των τελευταίων, ήταν από ανεκτές έως άθλιες. Το πώς λειτουργούσαν αυτά τα μουσικά σχήματα, εύκολα μπορεί κανείς να το φαντασθεί, παρακολουθώντας γνωστές κινηματογραφικές ταινίες, όπως «Τιτανικός», «Ο θρύλος του 1900» και άλλες. Στην φωτογραφία της σελίδας 23 φαίνεται ένα πρόγραμμα συναυλίας κλασικής μουσικής, που δινόταν κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού του

πλοίου «Βασίλισσα Φρειδερίκη». Δεν δηλώνεται η χρονολογία του ταξιδιού, αλλά εκτιμάται ότι είναι από τη δεκαετία του 1960.

Κατά την συνήθεια λοιπόν της εποχής, μουσικούς προσλάμβανε και το «Βασιλεύς Αλέξανδρος». Σε ένα από τα ταξίδια του карабиού, οι μουσικοί που αποτελούσαν την ορχήστρα του, κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Νέα

Το υπερκερκεανίο «Βασιλεύς Αλέξανδρος», το μεγαλύτερο πλοίο, έξ' όσων διήλθον από τον στόλον της Έθνικής Ατμοπλοίας. Ήγοράσθη το 1919 και έπωλήθη το 1922 εις Αμερικανούς

Υόρκη έκαναν ηχογραφήσεις τραγουδιών που κυκλοφόρησαν σε δίσκους. Ας δούμε όμως με λεπτομέρειες τι ακριβώς συνέβη. Το πλοίο απέπλευσε στις 6 του Οκτώβρη του 1922 από την Κωνσταντινούπολη, με προορισμό τη Νέα Υόρκη και ενδιάμεσους σταθμούς στα λιμάνια του Πειραιά, της Πάτρας και του Παλέρμο. Στην Κωνσταντινούπολη επιβιβάστηκαν οι παρακάτω, που στις καταστάσεις του προσωπικού του πλοίου καταγράφονται όλοι σαν μουσικοί:

Αντώνιος Διαμαντίδης: Ήταν ο περίφημος τραγουδιστής ρεμπέτικων, αμανέδων και δημοτικών τραγουδιών, που έγινε πασίγνωστος με το παρατσούκλι «Νταλγάκι». Θεωρείται σαν ένας από τους καλύτερους Έλληνες λαϊκούς τραγουδιστές του μεσοπόλεμου. Δήλωσε τότε ότι γεννήθηκε το 1886.

Νικόλας Χριστοδουλίδης: Ήταν επικεφαλής της «Εστουδιαντίνας Χριστοδουλίδης», πολύ γνωστού μουσικού σχήματος από τις ηχογραφήσεις δίσκων στην Κωνσταντινούπολη, στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Δήλωσε ότι γεννήθηκε το 1865.

Γραφίδης Κωνσταντίνος, που δήλωσε ότι γεννήθηκε το 1882.

Λεοντίδης Πέτρος, που δήλωσε ότι γεννήθηκε το 1876.

Πασαλιδής Βασίλειος, που δήλωσε ότι γεννήθηκε το 1896.

Almantois Fraziskos (στο επόμενο ταξίδι αναφέρεται σαν Almantis Frangisko), που δήλωσε ότι γεννήθηκε το 1878.

Dinapoli Umberto², που δήλωσε ότι γεννήθηκε το 1897.

Οι δύο τελευταίοι φαίνεται ότι είχαν ιταλική καταγωγή.

Το «Βασιλεύς Αλέξανδρος» έφθασε στην Νέα Υόρκη την 1η Νοεμβρίου 1922. Γύρισε αμέσως στην Κωνσταντινούπολη, απ' όπου ξεκίνησε νέο ταξίδι για την Αμερική. Στις 8 Δεκεμβρίου 1923, επιβιβάστηκαν στην Κωνσταντινούπολη πάλι οι ίδιοι μουσικοί, με μια αλλαγή στη σύνθεσή τους: Απουσίαζε ο Βασ. Πασαλιδής³. Στις 16 Δεκεμβρίου το караби έφθασε στον Πειραιά, όπου κατέβηκε ο Αντ. Διαμαντίδης. Αυτό προκύπτει από τις καταστάσεις των επιβαίνόντων, αφού ο τελευταίος φαίνεται να διαγράφεται. Επιβιβάστηκαν δύο ακόμα μουσικοί, ο Σωτήριος Νικολόπουλος που δήλω-

σε ότι γεννήθηκε το 1882 και ο Γεώργιος Ζαμάνος που δήλωσε ότι γεννήθηκε το 1883. Σύμφωνα με τα στοιχεία που αντλούμε από το βιβλίο του Τάσου Σχορέλη «Ρεμπέτικη ανθολογία⁴», ο Αντώνης Νταλγάκις ήρθε στην Ελλάδα το 1923. Πιθανότατα λοιπόν, αυτό ήταν το ταξίδι της οριστικής εγκατάστασής του στην Αθήνα. Δεν γνωρίζουμε κάτι άλλο για τους υπόλοιπους μουσικούς.

Συνεχίζοντας το δρομολόγιό του το «Βασιλεύς Αλέξανδρος» έφθασε στην Νέα Υόρκη στις 8 Ιανουαρίου 1923. Εκεί το μουσικό σύνολο του πλοίου, στις 19 του ίδιου μήνα, ηχογράφησε πέντε τουλάχιστον τραγουδία. Οι ηχογραφήσεις έγιναν στη πόλη της Νέας Υόρκης. Δυστυχώς, δεν συμμετείχε στην ηχογράφηση ο Αντ. Διαμαντίδης, που όπως είδαμε είχε αποβιβάσει στον Πειραιά. Στις ετικέτες των δίσκων που κυκλοφόρησαν, το σύνολο εμφανίζεται με το όνομα Ελληνική Μανδολινάτα (Υπεροκεανίου «Βασ. Αλέξανδρος»). Από τον κατάλογο των ελληνικών ηχογραφήσεων της Αμερικής του R. Spottswood⁵, παραθέτουμε τα στοιχεία των πέντε τραγουδιών, που κυκλοφόρησαν σε δίσκους από την εταιρεία Victor Record της Αμερικής: «Τα γκαρσόνια», από την οπερέτα «Τα γκαρσόνια». (Στοιχεία δίσκου 73739-B / 27415-2).

«Η παιγνιδιάρια», από την οπερέτα «Η γειτονοπούλα». (Στοιχεία δίσκου 73739-A / 27416-2).

«Τριβε-τριβε», από την οπερέτα «Νανά» (Στοιχεία δίσκου 73754 / 27417-2).

«Διαβολόπαιδο». Φοξ-τρότ Σακελλαριδής (Στοιχεία δίσκου 77380-A / 27418-2).

«Ρεσινα μου, ρεσινα μου», από τους «Απάχηδες» του Χατζηπαυστόλου (Στοιχεία δίσκου 73754 / 27419-2).

Όπως διαπιστώνεται όλα τα τραγουδία είναι από τον χώρο της οπερέτας.

Ο Spottswood παραθέτει πληροφορίες για τους μουσικούς, που διαφέρουν από εκείνες των καταστάσεων του πλοίου. Συγκεκριμένα, σαν τενόρος αναφέρεται ο Νικολόπουλος μαζί με κάποιον «Ζωναράκη», ο Ζαμάνος σαν βαρύτονος, ο «Almantis» σαν μπάσο, ο Χριστοδουλίδης και ο Γραφίδης σαν μαντολινίστας και ο «De Napoli» σαν πιανίστας. Σε όλα τα τραγουδία παίζουν δύο μαντολίνα και ένα πιάνο. Φαίνεται πάντως ότι το μουσικό σύνολο ήταν πολύ καλό, αφού κλήθηκε για ηχογράφηση δίσκων.

Μία πληροφορία που αντλούμε επίσης από τον Spottswood, είναι το ότι κάποιος Βασ. Πασαλιδής ηχογράφησε την

idia εποχή στη Νέα Υόρκη δύο ελληνικά τραγουδια. Η ηχογράφηση έγινε τον Φεβρουάριο του 1923 στην Νέα Υόρκη και είναι η μοναδική εμφάνιση του τελευταίου στην δισκογραφία της Αμερικής. Πρόκειται για τον ίδιο Πασχαλίδη του προηγούμενου ταξιδιού του «Βασιλεύς Αλέξανδρος», που παρέμεινε στην Αμερική και γι' αυτό δεν συμμετείχε στο δεύτερο ταξίδι. Πολύ πιθανόν.

Προβληματισμό εδώ δημιουργεί το γεγονός ότι στα στοιχεία που παραθέτει ο Spottswood δεν υπάρχει το όνομα Πέτρος Λεοντίδης, ενώ καταγράφεται το όνομα «Ζουναράκης». Ο τελευταίος είναι πολύ γνωστός από την ομώνυμη «Εστουδιαντίνα» που δραστηριοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του εικοστού αιώνα και ηχογράφησε εκεί μεγάλο αριθμό δίσκων. Από τις επικέτες αυτών των δίσκων φαίνεται ότι το μικρό όνομά του ήταν Πέτρος. Πρόκειται λοιπόν για το ίδιο πρόσωπο; Ταυτίζεται, δηλαδή ο Πέτρος Ζουναράκης με τον Πέτρο Λεοντίδη. Πολύ πιθανόν. Γιατί υπάρχει το ενδεχόμενο ένα από τα δύο επίθετα να ήταν ψευδώνυμο, ή ο τελευταίος να είχε διπλό επίθετο. Πάντως είναι γνωστό ότι, το επίθετο Ζουναράκης υπήρχε τότε στην Κωνσταντινούπολη. Προβληματισμό επίσης δημιουργεί η δράση εκείνη την εποχή ενός Έλληνα μπάσου με το όνομα Ζαμάνος Χαρίλαος. Μήπως έχει γίνει κάποιο λάθος (ίσως και σκόταμο;) και είναι το ίδιο πρόσωπο με τον Γεώργιο Ζαμάνο που εμφανίζεται στην ορχήστρα; Αφήνουμε ανοιχτό και αυτό το ενδεχόμενο.

Απ' όλα όσα αναφέραμε παραπάνω φαίνεται ακόμα ότι, τα μουσικά σύνολα αλλά και οι μεμονωμένοι τραγουδιστές, που επιλέγονταν για τα ταξίδια των υπερωκεάνιων πλοίων, προέρχονταν κυρίως από τον χώρο της «ελαφράς» και της λιρικής μουσικής, προφανώς γιατί αυτού του είδους τα τραγούδια, άρεσαν περισσότερο στους επι-

περιοδείας του⁵. Επίσης, ένα άλλο μουσικό σύνολο «Τα Πολιτικά» που είχαν επικεφαλής τον Σπύρο Περιστερή, έκανε κι' αυτό κόποιες ηχογραφήσεις κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του το 1935 στην Αμερική⁶.

βάτες των ανώτερων θέσεων των πλοίων.

Αυτές λοιπόν ήταν οι ηχογραφήσεις που έκανε το μουσικό σχήμα των Χριστοδουλίδη - Ζουναράκη(;) στην Νέα Υόρκη. Όπως αναφέρθηκε, δεν συμμετείχε ο Αντώνης Διαμαντίδης. Το φαινόμενο τέτοιων ηχογραφήσεων είναι σχετικά σπάνιο στην ελληνική δισκογραφία. Έχουν εντοπισθεί άλλες δύο ανάλογες περιπτώσεις: Μία φορά το 1924, όταν κλλιτέχνες από τον χώρο του ελληνικού μελοδράματος, έκαναν ηχογραφήσεις στην Αμερική κατά τη διάρκεια της εκεί

1. Εφημερίδα «Καθημερινή», Αθήνα, Φύλλο της 15-12-1996.

2. Οι πληροφορίες για τους μουσικούς του «Βασιλεύς Αλέξανδρος», προήλθαν από την ιστοσελίδα του Ellis Island. Η σχετική έρευνα έκανε η Βούλα Γαλανού. Υπενθυμίζουμε πάντως ότι στα συγκεκριμένα αρχεία υπάρχουν πάρα πολλά λάθη, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τον τρόπο γραφής των ονομάτων των επιστών και των πληρωμάτων των πλοίων, επειδή τα στοιχεία τους δεν διασυνδεδεώνονται με αντίστοιχα από επίσημα έγγραφα.

3. ο.π. υποσ. 2

4. Σχορέλη Τάσου: «Ρεμπέτικη ανθολογία», Αθήνα 1977.

5. Spottswood R.: «Ethnic music on records», University of Illinois Press, 1990.

6. Καλυβιώτης Αριστομένης: «Το ελληνικό μελοδράμα στην Αμερική». Περιοδικό «συλλογές», τόμος 166, Απρίλιος 1998.

7. Spottswood R.: ό.π. υποσ. 3.
• Οι πληροφορίες για το «Βασιλεύς Αλέξανδρος», αντλήθηκαν από σημείωμα του Νικόλαου Πέτρου στο forum της ιστοσελίδας nautilia.gr

U.S. "QUEEN FREDERICA"
Manned C. C. CONROYARIS
(Commander)

MUSICAL RECITAL
by Mr.
MELETIS ROUSSOS
Baritone of the National Opera House - Athens

FIRST PART

1 - Alcino	Hondel
2 - Nozze di Figaro	Mozart
Duo: Ave a) Se vuol ballare Signor Contino	
b) Non piu Andrai	
3 - Don Pasquale	Donizetti
Bella si come un' angelo	

ENTR' ACTE 10'
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

1 - Πέντε χρόνια	N. Σαββιδου
2 - Προσού 'Αγής	Θ. Σουζαλιση
3 - Ζαφειρι ειναι τό μάτια σου	Δ. Ραβίου
4 - Τα μωβλά	N. Χουζουστακου
5 - Ένας βράχος τού βουνού	X. Στρακοπελάη
6 - Ποταμί, Τζάνι μου, Ποταμί	M. Ραβουσο
7 - Το Κίτσο ή Μάννα	N. Λαββα

Maestro MICKY TATSOPOULOS at the Piano